

การพัฒนา ที่ยั่งยืน**

.....
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)*

ปัญหาของมนุษย์ปัจจุบันนี้ก็คือ ทำอย่างไรจะให้เราหันกลับจากการทำลายธรรมชาติมาปกป้องพิทักษ์ธรรมชาติ มนุษย์ที่จะสามารถปกป้องคุ้มครองธรรมชาตินั้นต้องเป็นมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนา มิฉะนั้นเขาก็ไม่สามารถไปปกป้องคุ้มครองธรรมชาติได้ ข้อที่ว่าเป็นแนวความคิดอย่างหนึ่งที่จะต้องถือเป็นสำคัญ แม้แต่ในหมู่มนุษย์ด้วยกันคนไหนได้พัฒนาตนแล้ว มีคุณธรรม มีเมตตา กรุณา มีปัญญาจึงจะสามารถคุ้มครองเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้ และเขาก็สามารถคุ้มครองเพื่อนสัตว์พืชทั้งหลายได้ด้วย

* เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม

** จากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยได้รับอนุญาต

จากผู้เขียนให้ลงพิมพ์ได้

วิธีแก้ปัญหาเบื้องต้นที่เข้าสู่แนวทาง

การแก้ปัญหาคงต้องเป็นระบบและเป็นกระบวนการ และเป็นการแก้ปัญหาแบบที่สมัยใหม่เขาเรียกว่าบูรณาการ (integrated) และเป็นองค์รวม (holistic) โดยมีองค์ประกอบที่ประสานกันครบถ้วนเป็นบูรณาการ และสัมพันธ์กันถูกต้องพอดีทั่วตลอดทั้งองค์รวม จึงจะทำให้เกิดภาวะสมดุลหรือดุลยภาพได้

การแก้ปัญหาแบบองค์รวมหรือบูรณาการให้มีดุลยภาพนั้นที่จริงไม่ใช่อะไรหรอก ก็คือความพร้อมพร้อมแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบเท่านั้นเอง ตามหลักพุทธศาสนาถ้าไม่พูดถึงคำว่าบูรณาการหรืออะไรต่ออะไรให้ยุ่งไป ก็พูดเพียงง่าย ๆ ว่า เมื่อปัจจัยหรือองค์ประกอบพร้อมพร้อมแล้ว ผลที่ต้องการก็เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นหน้าที่ของมนุษย์คือทำเหตุปัจจัยให้พร้อม พอองค์ประกอบและเหตุปัจจัยพร้อมถึงที่แล้ว ผลก็เกิดเองโดยมนุษย์ไม่ต้องเรียกร้องดังตัวอย่างที่ยกบ่อยๆว่า แม่ไก่จะฟักไข่ แต่ไปยืนอยู่ข้างนอก ไม่ขันกกไข่ แม่จะเรียก แม่จะร้องอย่างไรก็ตาม ลูกไก่ก็ไม่ออกมา ถ้าจะทำให้ถูกต้อง แม่ไก่ก็ขึ้นไปนั่งกกไข่ พอถึงเวลาลูกไก่เป็นตัวแล้ว ก็เอาจะงอยปากจิกเปลือกไข่ออกมาเอง เพราะฉะนั้น เมื่อแม่ไก่ทำเหตุปัจจัยพร้อมแล้ว แม่ไม่เรียกร้องผล ผล

ก็เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยนั่นเอง อันนี้เป็นหลักพระพุทธศาสนา อุปมาเรื่องแม่ไก่กกไข่นั่น เป็นของพระพุทธเจ้า อาตมายกเอามาอ้าง

อย่างไรก็ตาม ระบบการแก้ปัญหานี้เป็นระบบใหญ่ และดังได้กล่าวไว้แล้วว่า ปาฐกถาครั้งนี้ไม่มีเวลาพอที่จะพูดให้ลึกลงไปในเรื่องของพระพุทธศาสนา เพราะต้องใช้เวลามากมายทำความเข้าใจกับสิ่งที่เปี่ยมมาแล้วก่อน เพราะฉะนั้นการพูดถึงเรื่องของพระพุทธศาสนาในที่นี้จึงเป็นเพียงบทนำเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะยังไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการแก้ปัญหาแบบพระพุทธศาสนาโดยตรงเต็มระบบ ก็ขอแทรกวิธีแก้ไขในระหว่างไว้พลางก่อน อย่างน้อยก็พอเป็นการแก้ไขอย่างขอไปทีพอสำเร็จผลได้บ้าง แม้จะยังไม่เป็นการพัฒนาแบบบูรณาการทั้งระบบ วิธีแก้ปัญหาแบบไม่เต็มตามระบบที่เป็นขั้นแทรกนี้ไม่ซับซ้อน เป็นวิธีแก้แบบขั้นต้น และแคบ ๆ ซึ่งแยกส่วนในขอบเขตของ

1. ทำที่ต่อธรรมชาติ
2. พหุกรรมทางเศรษฐกิจ
3. การสร้างสรรค์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

1) ทำที่ต่อธรรมชาติ

ถ้าเรามีทำที่ต่อธรรมชาติถูกต้อง เป็นไปในทางที่ดีแล้ว ก็จะพลิกผันพฤติกรรม

ให้เปลี่ยนไปเลย ทำที่ต่อธรรมชาติที่ถูกต้อง เป็นอย่างไร พระพุทธศาสนามองธรรมชาติ อย่างเป็นอย่างไร ว่าโดยสาระสำคัญ

1. พระพุทธศาสนามองธรรมชาติเป็นที่รื่นรมย์ สอนให้มองเห็นและชื่นชมในความงามของธรรมชาติ และให้เราสามารถมีความสุขกับธรรมชาติ จะเห็นได้ว่า ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเต็มไปด้วยคำบอกเล่าและบรรยายแบบนี้ ในเรื่องเวสสันดรชาดกก็บรรยายความงามของป่าไว้ ในเถรคาถาก็มีคำกล่าวร้อยกรองของพระอรหันต์ที่ท่านไปอยู่ป่าและมองธรรมชาติด้วยความชื่นชม แล้วบรรยายความงามและความรู้สึกสดชื่น ผ่องใสเป็นสุขเอาไว้ มีมากมาย อาตมาเคยเอามาอ่านให้ที่ประชุมบางแห่งฟัง แต่วันนี้ถ้าจะเอามาอ่านก็จะกินเวลามาก จะยกตัวอย่างมาให้ฟังเพียง 2 - 3 คาถา โปรดลองฟังดังนี้

“นกยูงทั้งหลาย มีขนเขียว ขนทองงาม หงอนงาม พวกมันรำร้องอยู่ในป่าการวี นกยูงเหล่านั้นระเรีงร้องท่ามกลางลมหนาวอันเจือด้วยฝน ย่อมปลุกบุคคลผู้เจริญญาณที่หลับอยู่ให้ตื่นจากการพักผ่อน” (26/159)

อีกแห่งหนึ่งว่า

“เมื่อใด กลองคือเมฆอันนำด้วยสายฝน คำนรร้องอยู่โดยรอบในท้องนภา อันเป็นมรรคาสัญจรแห่งฝูงนก ภิกษุไปเพ่งพิจารณาธรรมอยู่ที่เงื้อมเขา (เมื่อนั้นคือสุขสันต์เยี่ยมยอด) จะหาความยินดีใดเกิน

กว่านั้นเป็นไม่มี” (26/369)

ลองฟังอีกสัก 1 คาถา

“ภูเขาส่งตระหง่านเทียมเมฆ เขียวทะมึน มองเหมือนดังปราสาท มีเสียงช้างร้องก้องกัมปนาท นำรื่นรมย์ยิ่งนัก ย่อมทำใจเราให้อินดี” (26/328)

ขอยกมาเป็นตัวอย่างเพียงเท่านี้ สาระในเรื่องนี้ ขอพูดเพียงสั้น ๆ ว่า ข้อหนึ่งคือมองธรรมชาติด้วยความรู้สึกรื่นรมย์ชื่นชมความงาม และมีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติ ถ้าคนทั่วไปมีทำที่ได้เพียงข้อที่ 1 เท่านั้น ก็แก้ไขปัญหาก็ได้เยอะแล้ว

ตอนนี้ขอแทรกนิดหนึ่ง เราบอกว่าเราจะไม่รักธรรมชาติ เราจะอนุรักษธรรมชาติ ได้อย่างไร ก็บอกว่าต้องรักธรรมชาติ แล้วจะรักธรรมชาติได้อย่างไร ลองพิจารณาตามระบบเหตุปัจจัย จะรักธรรมชาติได้อย่างไร ตอนนี้แหละต้นแล้ว เวลานี้มีการโฆษณากันใหญ่ จะให้รักธรรมชาติอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไม่มีความชัดเจนว่าจะรักธรรมชาติได้อย่างไร คำตอบอยู่ที่นี้ คำตอบคือ ต้องให้มนุษย์มีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติ พอมนุษย์มีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติปั๊บเขาก็รักเองเลยทันที ไม่ต้องไปบอก ไม่ต้องไปบังคับ ไม่ต้องไปชักชวน ไม่ต้องไปชักจูงให้เสียเวลา ไม่ต้องไปแนะนำหรอก คนไหนมีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติ เขาก็รักธรรมชาติเอง

ธรรมะในพระพุทธศาสนา เป็นระบบเหตุปัจจัยทั้งนั้น ท่านบอกว่าถ้าอย่างนี้มีแล้วอย่างนั้นก็ตามมาเอง ไม่ต้องไปเรียก

ร้อง เพราะฉะนั้นเราต้องทำตามระบบเหตุปัจจัย ถ้าจะอนุรักษ์ธรรมชาติก็ต้องรักธรรมชาติ จะรักธรรมชาติก็ต้องมีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติ เพราะฉะนั้นจะต้องให้การศึกษาที่สอนให้มนุษย์อยู่เป็นสุขกับธรรมชาติ ต้องมีวิธีการเบื้องต้นที่หัดกันตั้งแต่เด็ก ให้รู้จักเป็นสุขในการอยู่กับธรรมชาติแล้วเด็กก็จะเติบโตขึ้นพร้อมกับความรักธรรมชาติเอง อันนี้เป็นทำที่ที่ 1

2. มองสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติว่าเป็นเพื่อนร่วมภพธรรมชาติดันเดียวกัน เหมือนอย่างคำที่ชาวพุทธกล่าวอยู่เสมอว่า สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้นคือเป็นเพื่อนร่วมภพธรรมชาติดันเดียวกัน จึงต้องมีเมตตาปรารถนาดีมีไมตรีต่อกัน ข้อนี้เป็นเหตุเป็นผลในตัว เราต้องมีเมตตาเพราะอะไร ก็เพราะว่าเราร่วมภพธรรมชาติดันเดียวกัน เกิดแก่เจ็บตายเหมือนกัน เป็นไปตามอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เหมือนกัน เรามองธรรมชาติอย่างนี้ ก็มองอย่างเป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ จึงมีเมตตาไมตรีต่อกัน

3. มองธรรมชาติโดยสัมพันธ์กับการพัฒนาตนของมนุษย์ว่าธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่า เอื้อต่อการพัฒนาตนของมนุษย์ เช่น ความสงัดวิเวกช่วยให้นมโนจิตให้สงบเป็นสมาธิ ภาพของสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติเกื้อหนุนให้ปัญญามองเห็นความจริงของโลกและชีวิต ดังจะเห็นว่า

ในการพัฒนาตนของพระภิกษุ ท่านสนับสนุนให้พระไปอยู่ป่า เอาธรรมชาติแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลในการพัฒนาตนของมนุษย์ เมื่อเราถือว่าธรรมชาติแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลในการพัฒนาตนของมนุษย์ มีส่วนอยู่ในระบบการพัฒนาตนของมนุษย์ มันก็มีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างสูง

สามข้อนี้เป็นทำที่ต่อธรรมชาติแบบพื้นฐานๆ ยังไม่ลงถึงรากฐานทางความคิด แต่ก็ยังเป็นประโยชน์ไม่น้อยต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทำที่ที่มนุษย์ควรจะมีต่อธรรมชาติ 3 ประการตามหลักพุทธศาสนานี้ขออยู่อีกที่หนึ่ง

1. มองเห็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่เรารักษ์ ชื่นชมความงาม มีความสุขกับธรรมชาติ

2. เห็นพืชพันธุ์มนุษย์สัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมภพธรรมชาติดันเดียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีกัน

3. มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาตนของมนุษย์

ทำที่เหล่านี้จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อมพลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ ที่จะพิชิต ช่มเห่ง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติ มาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันด้วยดี

2) พฤติกรรมเศรษฐกิจ

ข้อต่อไป คือพฤติกรรมเศรษฐกิจ พฤติกรรมเศรษฐกิจนี้ เมื่อคนมีทำที่ที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ ก็แก้ปัญหาไปได้มากมายแล้ว

แต่ก็ยังไม่หมด

พฤติกรรมเศรษฐกิจ เมื่อหลักพระพุทธศาสนาเข้ามาสัมพันธ์แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการผลิตรายการหรือการวิภาคแบ่งปันกระจายรายได้อะไรก็ตาม ก็จะเริ่มต้นจากจุดยืนที่ตัวมนุษย์จะต้องมีความรู้จักประมาณ ก่อน ความรู้จักประมาณ หรือความรู้จักพอดีนี้ ทางพระเรียกว่า มัตตัญญูตา เช่นรู้จักพอดีในการบริโภคอาหารก็เป็นโภชนมัตตัญญูตา

หลักการฝึกหรือพัฒนาดนในพระพุทธศาสนา เบื้องต้นพอมีคนเข้ามาบวชพระก็ต้องเริ่มทันที ให้มีโภชนมัตตัญญูตา พระสมัยก่อนต้องท่อง ปฏิสังขา-โย ทุกองค์ แต่สมัยนี้ไม่ค่อยท่อง ปฏิสังขา-โย นั้นแปลว่า ฝึกพิจารณาโดยแยกคายแล้วจึงฉนกัดดาหาร ฝึกพิจารณาโดยแยกคายแล้วจึงครองจีวร เป็นต้น สำหรับปัจจัยสี่แต่ละอย่าง สำหรับอาหารก็ให้พิจารณาว่า ที่เรบริโภคอาหารนี้ ไม่ใช่้ม่งเพื่อเห็นแก่เอร็ดอร่อย ไม่ใช่เพื่อแสดงฐานะอวดโก้กัน ไม่ใช่เพื่อจะหาความสนุกสนานมัวเมา แต่เพื่อจะได้เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ให้ร่างกายมีสุขภาพดี เป็นอยู่ผาสุก เมื่อเรามีร่างกายดีอยู่ผาสุกแล้ว ก็จะได้ไปทำกิจกรรมที่ดิงามทำหน้าที่การงานของตนได้ด้วยดี

การพิจารณาอย่างนี้เป็นการฝึกให้มีปัญญารู้จักแยกแยะระหว่างคุณค่าแท้กับคุณค่าเทียม เพราะเมื่อเราสัมผัสกับสิ่งแวดลอม โดย

เฉพาะสิ่งบริโภค เช่นปัจจัย 4 ในลักษณะที่มองดูหรือมองหาคุณค่าแท้ โดยไม่หลงไปตามคุณค่าเทียมแล้ว พอเราจะบริโภคอะไร เราก็จะมองในแง่ที่จะหาหรือจับเอาคุณค่าแท้จากสิ่งนั้น ๆ ทันที เริ่มด้วยตั้งคำถามแก่ตนเองว่านี่เรากินมันเพื่ออะไร เราใช้สิ่งนี้เพื่ออะไร เรื่องนี้มนุษย์ไม่ค่อยได้มอง ถ้ามองแล้วก็เห็นทันที เพราะฉะนั้นพระจึงสอนเบื้องต้นแรกให้ ปฏิสังขา-โย แปลว่า ข้าพเจ้าพิจารณาแล้ว จึงเสพปัจจัย...โดยมองให้เห็นคุณค่าที่แท้ของ มันว่าเราเสพหรือบริโภคเพื่ออะไร

เมื่อเรากินอาหารเพื่อคุณค่าที่แท้คือ เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต เพื่อสุขภาพดี เพื่อเป็นอยู่ผาสุกแล้ว เราก็กไม่เห็นแก่เอร็ดอร่อย ไม่กินให้มากเกินไป ไม่กินอาหารที่เป็นพิษ หรือสิ่งที่ทำลายสุขภาพแม้จะเอร็ดอร่อย เราก็กจะกินแค่พอดี และรู้จักเลือกอาหารที่มีคุณค่าแม้บางทีจะไม่อร่อยก็กินมันบ้าง อะไรทำนองนี้ ซึ่งนอกจากทำให้มีประโยชน์ต่อชีวิตของตนเองแล้ว พร้อมกันนั้น ก็ทำให้ลดการเบียดเบียนกันนในสังคม และเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดลอมไปในตัวด้วย อย่างนี้เรียกว่ารู้จักประมาณ หลักโภชนมัตตัญญูตา ที่ให้ปฏิสังขา-โย มองหาคุณค่าแท้นี้ จึงเป็นประโยชน์ทั้งต่อการพัฒนาชีวิตของตน การอยู่ร่วมกันในสังคม และการรักษาสภาพแวดลอมไปด้วย

3) การสร้างสรรค์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ข้อที่สาม เมื่อมีความเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเราก็ผลิต พัฒนา และใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปในทิศทางใหม่เพื่อสนองท่าทีต่อธรรมชาติและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจอย่างที่กำลังมานั้นให้ทุกอย่างสอดคล้องไปด้วยกัน

ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนา โดยเฉพาะที่สืบเนื่องจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีคือ เมื่อมีการค้นพบความรู้ใหม่ และมีการสร้างสรรค์ประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้นมา มนุษย์ก็ได้เสวยผลที่น่าตื่นเต้นจากสิ่งใหม่นั้น แต่พอล่วงไปสู่ระยะหนึ่ง ก็ค่อย ๆ ปรากฏว่าสิ่งสร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้นใหม่นั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลเสียหายบางอย่างเกิดขึ้น เป็นผลกระทบข้างเคียงบ้าง เป็นอิทธิพลในทางทำลายที่ปรากฏกว้างไกลออกไปในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายบ้าง บางทีก็เป็นผลเสียหายที่ร้ายแรงมากไม่คุ้มกับประโยชน์ที่ได้ มนุษย์จึงรู้ตัวขึ้น และหาทางระงับยับยั้งซึ่งบางทีก็ทำได้ยาก กลายเป็นปัญหาใหม่เพิ่มขึ้นจากความเจริญ

ในเรื่องนี้ก็ต้องใช้ความไม่ประมาทที่เคยเน้นย้ำมาแล้ว ความไม่ประมาทในที่นี้หมายถึงการสร้างสรรค์อย่างรอบคอบ คือการมีสายตาที่กว้างไกล ตรวจตราทั่วถึงในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย การศึกษาแสวง

ปัญญาให้รู้ทั่วทันการ และความไวในการระแวดระวังสอดส่องรับรู้ความเป็นไปที่โยงสัมพันธ์กันออกไปให้การป้องกันและแก้ไขได้ผลดีที่สุด แต่พร้อมกันนั้นมนุษย์ก็ต้องรู้ตระหนักว่า ถึงอย่างไรปัญหาที่เกิดจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์ ก็จะต้องเกิดขึ้นบ้าง และในที่สุด ช่องทางที่มนุษยชาติจะต้องถึงความพินาศลงเพราะการกระทำด้วยความไม่รู้ทั่วตลอดระบบความสัมพันธ์ในธรรมชาตินี้ ก็ยังจะมีอยู่ ซึ่งมนุษย์จะต้องเพิ่มความไม่ประมาทให้มากยิ่งขึ้น

ในยุคที่ผ่านมา มนุษย์ใช้ความเพียรมากมายในการต่อสู้เพื่อเอาชนะธรรมชาติ แต่ตอนนี้ไป ถ้าเรายังไม่สามารถพัฒนาคนให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติบนฐานความคิดใหม่ได้สำเร็จ การต่อสู้ที่หนักหนาของมนุษย์ผู้เป็นนักพิชิตธรรมชาตินั้นจะย้ายมาสู่แดนใหม่คือ มนุษย์จะต้องต่อสู้อย่างไม่ได้หยุดหย่อนกับความรู้เท่าไม่ถึงการณ์และการใช้ความรู้อย่างไม่ถูกต้องของมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งล้วนแต่จะทำให้ความไม่ประมาทมีความสำคัญยิ่ง ๆ ขึ้น ในฐานะเป็นคู่แข่งกับความพินาศของมนุษยชาติ หมายความว่า เมื่อใดความไม่ประมาทก้าวไปไม่ทัน เมื่อนั้นความพินาศก็ถึงตัวมนุษย์โดยพลัน

ก้าวอย่างหนึ่งที่จะเข้าสู่ระบบ

การพัฒนา

สิ่งทั้งหลายอยู่ในระบบความสัมพันธ์ ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมก็อยู่ในระบบความสัมพันธ์นี้ เมื่อจะทำอะไรให้ได้ผลดี ก็ต้องทำให้ถูกต้องตามระบบความสัมพันธ์ เพราะฉะนั้น การแก้ปัญหาต่าง ๆ จึงต้องคำนึงถึงระบบความสัมพันธ์นี้ และจึงเป็นการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ แล้วก็เกิดเป็นระบบการแก้ปัญหาขึ้นมา

ในระบบใหญ่ของการแก้ปัญหานั้น ก็มีระบบย่อย ๆ มาสัมพันธ์กัน และในบรรดาระบบทั้งหลายนั้น ระบบที่เป็นแกนกลางของการแก้ปัญหาก็คือระบบการพัฒนาคน ซึ่งเป็นการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้ง 3 ด้าน ที่สัมพันธ์อิงอาศัย และส่งผลต่อกัน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

พฤติกรรมเป็นด้านที่แสดงออกในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือเป็นที่แสดงอาการแห่งความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมจะเป็นอย่างไร เช่นจะดีหรือร้าย ทำลายหรือเกื้อกูลย่อมเป็นไปตามเจตน์เจานที่มีสภาพจิตใจหนุนอยู่เบื้องหลัง และขึ้นต่อปัญญาที่รู้เข้าใจคิดเห็นแค่ไหนและอย่างไร ปัญญาย่อมมีอิทธิพลที่จะปรับแปรสภาพจิตใจให้เป็นไปตามความรู้ความเข้าใจของมัน เช่นทำให้เกิดความชอบใจพอใจใฝ่ปรารถนาหรือละเว้นและแม้แต่เปลี่ยนแปลง

ความต้องการไปตามเหตุผลและคุณค่าที่มองเห็น แล้วก็ส่งผลต่อมายังพฤติกรรมอีกสภาพจิตใจ เช่นความใฝ่รู้ ใฝ่ใจทำ ความสนใจ ความมุ่งมั่นอดทน ความมีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเป็นสมาธิ ก็เกื้อหนุนและบางทีถึงกับจำเป็นในการที่จะสร้างสรรค์ปัญญา พฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้ดีโดยสอดคล้องกลมกลืน ก็ส่งเสริมให้เกิดสภาพจิตที่ดีงามทั้งในเชิงคุณธรรม และความสุข พร้อมทั้งเอื้อต่อการที่จะได้รับข้อมูลความรู้ และการที่จะคิดสร้างสรรค์ทำให้ปัญญาเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป ในด้านบวกนี้ฉันใด ในด้านลบก็ฉันนั้น การพัฒนามนุษย์จึงต้องกระทำที่ด้านทั้ง 3 แห่งการดำเนินชีวิตของเขาดังกล่าวมานี้ และจะได้ผลเมื่อทำได้ถูกต้องสอดคล้องกับระบบความสัมพันธ์ของมัน

ก. พฤติกรรมเคยชินระดับบุคคล - วาสนา

เมื่อพูดในขั้นพื้นฐาน ในบรรดาพฤติกรรมทั้งหลายนั้น พฤติกรรมเคยชินต้องถือว่าสำคัญที่สุด และควรเอาใจใส่มากที่สุด ในการแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ ไม่ควรมองข้ามเรื่องนี้ แม้ยังไม่ได้ดำเนินการแก้ปัญหาแบบตามระบบหรือเต็มระบบ ก็อาจจะเริ่มที่การสร้างพฤติกรรมเคยชินก่อน

พฤกษกรรมเคยชิน มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในแง่ที่ว่าชีวิตส่วนใหญ่ของแต่ละคนดำเนินไปตามความเคยชิน คนเราอยู่ด้วยพฤกษกรรมเคยชินแทบทั้งสิ้น เขาจะแสดงออกกระทำหรือมีปฏิกิริยาต่อสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือทางวัตถุก็ตามไปตามความเคยชินของตน และอีกประการหนึ่งพฤกษกรรมเคยชินมีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ที่ว่า ถ้าเมื่อพฤกษกรรมใดลงตัวกลายเป็นพฤกษกรรมเคยชินแล้วก็จะอยู่ตัวอย่างนั้นจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ยาก สำหรับบางคนจะถึงกับแก้ไขแทบไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างพฤกษกรรมเคยชินที่ดี ที่เกื้อหนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้น ต้องเอาใจใส่เรื่องนี้ให้มาก

เมื่อพฤกษกรรมใดกลายเป็นพฤกษกรรมเคยชินแล้ว ทางด้านจิตใจก็มักเกิดความยึดติด พอใจ มีความโน้มเอียงที่จะเข้าข้างพฤกษกรรมนั้น บางทีถึงกับรู้สึกเป็นปฏิกิริยาต่อพฤกษกรรมแบบอื่น สภาพจิตใจนี้มีอิทธิพลต่อต้านปัญญาด้วย การที่ชีวิตของเขาอยู่กับพฤกษกรรมอย่างนั้นตลอดเวลา และมีสภาพจิตที่ยึดติด ก็ทำให้เขารู้เข้าใจมองเหตุผลแต่ในด้านที่เป็นอย่างนั้นของตน จึงเสริมย้ำพฤกษกรรมเคยชินให้แน่นหนายิ่งขึ้น

พฤกษกรรมเคยชินนั้น นอกจากมีผลในทางติดแล้ว ก็ส่งผลในทางด้านด้วย กล่าวคือเมื่อคนติดในพฤกษกรรมเคยชินอย่างหนึ่งแล้ว

ก็มีความโน้มเอียงที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงต่อพฤกษกรรมอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดี ก็เท่ากับว่าเขาต่อต้านกีดกันการพัฒนาตัวของเขาเอง เพราะฉะนั้นสำหรับคนจำนวนมากพฤกษกรรมเคยชินจึงกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตน ทำให้เขาไม่ยอมรับความเปลี่ยนแปลงและการแก้ไขปรับปรุง กับทั้งขัดขวางตัวเขาเองให้ไม่สามารถเข้าถึงความดีงามและความเป็นเลิศที่พึงได้พึงถึง ส่วนคน ผู้ พร้อม ที่จะ เรียน รู้ และ ทำ การเปลี่ยนแปลงที่ดี ย่อมมีแต่จะพัฒนายิ่งขึ้นไปเรียกว่าเป็นคนฝึกง่าย แต่ก็ทำได้ยาก

มนุษย์มีชีวิตอยู่ก็ต้องมีการขยับเขยื้อนเคลื่อนไหว ต้องมีพฤกษกรรม เมื่อเขาพบสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เขาก็จะเคลื่อนไหวหรือมีพฤกษกรรมตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อครั้งแรกเขามีพฤกษกรรมอย่างไรแล้วพอเขาประสบสถานการณ์อย่างนั้นอีกในครั้งต่อไป เขาก็มีความโน้มเอียงที่จะมีพฤกษกรรมซ้ำอย่างนั้นอีก ถ้าเป็นอย่างนี้สามสี่ห้าครั้ง ก็จะเริ่มกลายเป็นพฤกษกรรมเคยชิน เช่น ถ้าเด็กเจอดอกไม้ หรือเจอไก่ครั้งแรก เด็กเริ่มต้นด้วยท่าทีความรู้สึกอย่างไร และแสดงออกด้วยพฤกษกรรมอย่างไร พอเจอดอกไม้หรือไก่อีกในครั้งต่อไป กระบวนการเกิดพฤกษกรรมเคยชินก็จะดำเนินไปอย่างที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นพ่อแม่ คนเลี้ยง ผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ เป็นต้นจึงต้องเอาใจใส่สิ่งให้เด็กเกิดพฤกษกรรมเคย

จีนที่ดีในเรื่องหรือในสถานการณ์นั้น ๆ โดยไม่เปิดช่องให้พฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีที่ไม่เกื้อกูลเข้ามาครอบงำเอาเด็กไปเสียก่อน

เป็นอันว่า มนุษย์จะดำเนินชีวิตอย่างไรและเป็นอย่างไร ส่วนใหญ่จะขึ้นต่อพฤติกรรมเคยชิน การศึกษาจึงต้องให้ความสำคัญต่อพฤติกรรมเคยชินเป็นเบื้องต้นอะไรก็ตามพอเป็นพฤติกรรมเคยชินแล้ว ก็อยู่ตัว มนุษย์ทั้งหลายที่ดำเนินชีวิตกันอยู่ทุกวันนี้ อยู่ด้วยพฤติกรรมเคยชินเป็นส่วนใหญ่ แต่พฤติกรรมเคยชินทั้งหลายที่ไม่เกิดจากการพัฒนาจะทำให้มนุษย์เสียหายมาก และเมื่อเสียแล้วก็แก้ยากอย่างยิ่ง ดังได้กล่าวแล้วว่า พฤติกรรมเคยชินเป็นสิ่งที่แก้ไขยากที่สุด เมื่อมันติดตัวไปแล้วพระท่านเรียกว่าเป็นवासนา ซึ่งจะส่งผลอย่างสำคัญ บันดาลความเป็นไปในชีวิตของเจ้าตัวบุคคลนั่นเอง พร้อมทั้งส่งผลกระทบต่อคนอื่นและสิ่งที่แวดล้อมทั่วไประหว่างนี้แม้แต่เป็นพระอรหันต์ก็ยังแก้ไขไม่ได้ มีแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ละवासนาได้หมด

น่าสังเกตว่า คนไทยเอาवासนามาใช้เป็นเรื่องดีไปเลย และเข้าใจผิดไปไกลถึงกับเห็นคล้ายกับเป็นสิ่งที่ลอยลงมาจากฟากฟ้าเป็นอำนาจดลบันดาล คนไทยอยากจะมืवासนา แต่ทางพระท่านให้ละवासนา อย่างไรก็ตาม วาसनานั้นละยากแก้ยาก เพราะฉะนั้นจึงต้องฝึกกันไปแต่เล็ก ให้มีवासนาที่ดี เพราะถ้ามีवासนาเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีติดไป

แล้วจะแก้ยาก

การที่จะพัฒนามนุษย์ในการรักษาสภาพแวดล้อมก็เหมือนกัน การศึกษาจะต้องช่วยสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดีให้เด็กตั้งแต่อยู่ในครอบครัว และเมื่อไปโรงเรียนก็ให้มีพฤติกรรมเคยชินในการดำเนินชีวิตทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการกิน การอยู่ การเดิน การเล่น การใช้ของหรือทำอะไรก็ตามในลักษณะที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมแต่ให้เกื้อกูลต่อสภาพแวดล้อม ให้เป็นสุขในการอยู่กับต้นไม้ดอกไม้ในธรรมชาติ ให้มีอาการเป็นมิตรเอ็นดูกรุณาต่อสัตว์ต่าง ๆ และรู้จักเรียนรู้จากธรรมชาติ

เมื่อทุกอย่างกลายเป็นพฤติกรรมเคยชินแล้ว เราสร้างตัวนี้ขึ้นมาได้แล้วเราจะประสบความสำเร็จมาก วินัยและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตลอดจนกฎหมายของบ้านเมืองที่จะได้ผลดี ต้องเน้นในขั้นการให้เกิดพฤติกรรมเคยชิน เมื่อเน้นเรื่องพฤติกรรมเคยชินก็ต้องเอาใจใส่ที่เด็ก ต้องเริ่มแต่ยังเล็ก ต้องจัดให้ดีในเรื่องการอบรมเลี้ยงดู ซึ่งรวมไปถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่ป้องกันไม่ให้คนทำสิ่งเสียหาย แต่เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการทำสิ่งที่ดีงาม อันนี้เป็นการพัฒนาคนในระดับต้นที่พื้นฐานที่สุด แต่ยั่งยืนหนักแน่นที่สุด

ขอเน้นว่า วิธีการสำคัญในการสร้างพฤติกรรมเคยชินคือ วินัย เริ่มแต่กฎเกณฑ์กติกาในครอบครัวและในโรงเรียนเป็นต้นไป

และพูดในทางย้อนกลับว่า การใช้วินัย ควรมุ่งไปที่การสร้างพฤติกรรมเคยชินนี้เอง ไม่ใช่มองไปที่การบังคับควบคุมหรือใช้อำนาจซึ่งจะทำให้เขว และเพราะเหตุนี้จึงต้องพูดต่อไปว่า วินัยต้องเริ่มฝึกตั้งแต่เด็กแต่เล็ก

ในแง่หนึ่งอาจพูดได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนรวมทั้งการอนุรักษ์ธรรมชาติ จะสำเร็จหรือไม่ก็อยู่ที่วาสนาของคนไทย แต่เป็นวาสนาในความหมายซึ่งอยู่ที่ตัวคนอันจะต้องพัฒนาดังกล่าวมานี้

ข. พฤติกรรมเคยชินระดับสังคม - วัฒนธรรม

ที่กล่าวมานั้นเป็นเรื่องพฤติกรรมเคยชินในระดับบุคคลหรือปัจเจกชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวาสนา แต่ถ้าพฤติกรรมเคยชินนั้นกลายเป็นคุณสมบัติของคนทั่ว ๆ ไป หรือคนส่วนใหญ่ในชุมชน ในสังคมหรือในประเทศชาติ ก็จะกลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรม คือเป็นวิถีชีวิตของชุมชนหรือของสังคมนั้น ซึ่งจะมีการประพฤติปฏิบัติทำตาม ๆ กันไปแม้โดยไม่รู้ตัว

พฤติกรรมเคยชินระดับสังคม หรือ วัฒนธรรมนี้ยิ่งหนักแน่นได้ผลมาก เพราะกลายเป็นว่าคนส่วนใหญ่เป็นอย่างนั้น และมีการถ่ายทอดต่อ ๆ กันไปยังคนรุ่นที่ตามมาสามารถหล่อหลอมให้คนรุ่นใหม่เกิดมีพฤติกรรมเคยชินอย่างนั้น ๆ ไปด้วยโดยไม่รู้ตัว ถ้าพฤติกรรมเคยชินในทางที่เกื้อหนุน

การพัฒนาที่ยั่งยืน และเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม กลายเป็นวัฒนธรรมแล้ว ก็พูดได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นต้นนั้น สำเร็จผลโดยแทบไม่ต้องลงทุนอะไรเลย แต่ในทางตรงข้ามถ้าประชาชนมีวัฒนธรรมที่ไม่เกื้อกูล การพัฒนาที่ยั่งยืนก็สำเร็จได้ยาก

วิถีชีวิตของคน ที่ฝรั่งเรียกว่า life-style ก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนอเมริกันเป็นเรื่องที่คนอเมริกันเองยกขึ้นมาชี้เป็นตัวอย่างให้เห็นชัดถึงวัฒนธรรมที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำมาต่อว่ากันเองอยู่เสมอ เพื่อให้แก้ไข เพราะเป็นวิถีชีวิตแบบนักเสพนักบริโภคที่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ถ้าผลาญทรัพยากรและพร้อมกันนั้นก็เป็นอย่างที่แสดงให้เห็นว่าปัญหาระดับวัฒนธรรมนี้แก้ไขได้ยากเพียงไร

วัฒนธรรมจัดเป็นวินัยอย่างหนึ่ง เพราะเป็นแบบแผนของสังคม และเป็นเครื่องฝึกพฤติกรรมของคน ทำให้เป็นไปในรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่งเฉพาะตัว ตลอดจนเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ แต่เป็นวินัยที่ไม่ต้องประกาศหรือบังคับใช้ และได้ผลกว่าวินัยแบบอื่น

จริยธรรม ตามความหมายของตะวันตก (ethics) ที่เราเรียกว่าศีลนั้น จะได้ผลดีหรือเป็นจริงเป็นจัง ถ้าลงตัวไปอยู่ในวัฒนธรรม การไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้าย พฤติกรรมที่มีเมตตากรุณา การรักษาทรัพย์

สินหรือสมบัติของส่วนรวม การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด เป็นต้น ที่จะได้ผลดีก็จะต้องมีพื้นฐานอยู่ในวัฒนธรรม ถ้าจริยธรรมที่ต้องการไม่ลงไปอยู่ในวัฒนธรรม หรือวัฒนธรรมที่มีจริยธรรมนั้นเสื่อมไป การจะให้คนประพฤติตามจริยธรรมจะทำได้ยาก เพราะจะเป็นเรื่องจำใจฝืนใจ ต่อเมื่อใดทำให้ลงตัวเป็นวัฒนธรรมได้ก็เบาใจได้เลยว่าเป็นความสำเร็จ เพราะจริยธรรมนั้นกลาย เป็นพฤติกรรมเคยชินของสังคม หรือคนส่วนใหญ่ของสังคมนั้นไปแล้ว อีกทั้งจะอยู่ไปอีกยืนนานด้วย เพราะจะมีการถ่ายทอดส่งต่อไปโดยไม่ต้องรู้ตัว

ฉะนั้น จึงควรตั้งเป้าหมายให้พฤติกรรมที่เกื้อหนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนและเกื้อกูลต่อธรรมชาติแวดล้อม ลงตัวเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนทั่วไป จนกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมหรือของมนุษยชาติทั้งหมด

ก. แนวทางแก้ปัญหาด้วยความเห็นแก่ตัว

นอกจากพฤติกรรมเคยชินแล้ว คนยังมีความเคยชินทางจิตใจและความคิดด้วย เมื่อสั่งสมสภาพจิตใจและความคิดอย่างใดแล้ว ก็จะโน้มเอียงที่จะรู้สึกนึกคิดมองสิ่งต่าง ๆ อย่างนั้น จะเห็นว่าบางคนเคยชินกับสภาพจิตใจแบบเห็นแก่ตัว จนยึดถือขึ้นมาว่าความเห็นแก่ตัวเป็นธรรมชาติของมนุษย์ คนจะ

ต้องเป็นอย่างนั้นแก้ไขไม่ได้ สำหรับคนที่มีความเชื่อถือยึดมั่นอย่างนี้ ก็อาจจะลองใช้วิธีเชื่อมโยงเข้าเข้าสู่ระบบการพัฒนาคนได้จากฐานความคิดของเขาเอง

ถ้าเป็นห้วงบางท่านที่ยังเห็นว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นเห็นแก่ตัว แก้ไม่ได้ว่าจะทำตามแนวความคิดแบบพัฒนามนุษย์นี้ได้อย่างไรก็ไม่เป็นไร เราก็ก็นำแนวความคิดแบบเห็นแก่ตัวมาใช้ก็ได้ อาจจะเรียกว่าแนวทางการแก้ปัญหาแบบเห็นแก่ตัว (self-interest approach) วิธีการแบบเอาความเห็นแก่ตัว หรือแค่ผลประโยชน์ส่วนตัวมาแก้ปัญหา ก็ใช้ได้เหมือนกันในที่นี้จะพูดไว้เป็นเรื่องเกร็ดหรือแถม

วิธีแก้ปัญหาลักษณะเห็นแก่ตัวนั้นทำอย่างไร ก็คือขยายความเห็นแก่ตัวออกไป ๆ จนในที่สุดไม่รู้จะเรียกว่าเป็นความเห็นแก่ตัวได้อย่างไร คือเรียกไม่ได้ว่าเป็นความเห็นแก่ตัว หรือว่า จะเรียกว่าเห็นแก่ตัวหรือไม่เห็นแก่ตัวก็มีค่าเท่ากัน เพราะความเห็นแก่ตัวมันขยายออกไปเสียหมดโลกหมดจักรวาลแต่จะต้องขยายความเห็นแก่ตัวนั้นให้กว้างใหญ่จริง ๆ ให้มันครอบคลุมโลกตลอดทั่วจักรวาล วิธีขยายก็คือขยายออกไปจากความเห็นแก่ตัวชนิดแคบตัวคนเดียวนี้ออกไปกลมกลืนกับความเห็นแก่ผู้อื่น ขยายความเห็นแก่ผู้อื่นให้กลายเป็นความเห็นแก่ตัวชนิดหนึ่ง แล้วก็ขยายออกไปอีกจนกระทั่งแยกไม่ออกระหว่างความเห็นแก่ตัวกับความเห็น

แก่คนอื่น เพราะไม่มีศัพท์จะเรียกมันก็เลยไม่เป็นความเห็นแก่ตัว

วิธีนี้ตอนแรกบอกว่า ทำให้การเห็นแก่ตัวกับการเห็นแก่ผู้อื่นกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน อันนี้ทำได้หรือ ทางพระพุทธศาสนาบอกว่าทำได้ ก็ทำให้การเห็นแก่ผู้อื่นนั้นเป็นการสนองความเห็นแก่ตัวของเรา หมายความว่า เราทำให้แก่ผู้อื่นก็เพื่อสนองความอยากของเราที่จะให้เขามีความสุข เช่น พ่อแม่รักลูก พ่อแม่ยึดถือลูกเป็นของตัวเอง อยากให้ลูกของตัวเองมีความสุข การทำให้ลูกมีความสุขก็เป็นการเห็นแก่ตัวของพ่อแม่พร้อมกับเป็นการเห็นแก่ลูกคือเห็นแก่ผู้อื่นด้วย พ่อแม่ต้องการให้ลูกมีความสุข เมื่อทำให้ลูกมีความสุขแล้วตัวเองจึงจะมีความสุขได้ ก็เป็นการทำให้ความสุขของคนกับความสุขของผู้อื่น เนื่องกันอาศัยกัน

อันนี้เป็นวิธีการขั้นแรก คือการทำให้ความสุขของคนเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยความสุขของคนอื่น หรือความสุขของผู้อื่นเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้ตนเองมีความสุข ดังเช่นพ่อแม่เป็นต้นนี้ ถ้าลูกไม่มีความสุขพ่อแม่ก็ไม่มีความสุข การทำให้ลูกมีความสุขจึงเป็นการทำให้พ่อแม่มีความสุข เท่ากับว่าความสุขของคนเองขึ้นต่อความสุขของผู้อื่น

การพัฒนาคุณธรรมเช่นเมตตาเป็นต้น ในเบื้องต้นขณะที่ยังไม่หมดกิเลสก็เป็นไปตามแนวความคิดนี้ด้วย คือการปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ในเมื่อต้องการให้คนอื่นมี

ความสุข ความสุขของเรานี้ก็เนื่องด้วยความสุขของผู้อื่น ก็ต้องอาศัยหรือขึ้นต่อความสุขของผู้อื่น และการเห็นแก่ผู้อื่นนั้นก็คือการเห็นแก่ตัวของเรา เพราะเรามีความต้องการที่อยากให้เขามีความสุข ความอยากให้เขามีความสุขนั้นเป็นความต้องการของเราเราก็เลยทำให้เขามีความสุข เพื่อว่าเราจะได้สนองความต้องการของตัวเองที่จะทำให้เรามีความสุขได้ จากนั้นจึงขยายความเห็นแก่ตัวหรือความต้องการนั้นออกไป จนกว้างขวางถึงขั้นที่พูดว่า ฉันจะเป็นสุขได้ ก็ต่อเมื่อได้เห็นหมู่บ้านนี้อยู่กันร่มเย็นปลอดภัย หรืออาจจะขยายออกไปอีกถึงกับว่า ฉันจะเป็นสุขต่อเมื่อได้เห็นชุมชนนี้ สังคมนี้ ตลอดจนถึงโลกนี้มีสันติสุข

วิธีการนี้เรียกได้ว่าเป็นวิธีพัฒนาความต้องการ คือปรับเปลี่ยนความต้องการของคนแล้วพฤติกรรมและสภาพจิตอื่น ๆ ก็เปลี่ยนไปตามเอง แต่ต้องเน้นที่ความต้องการ และถือว่าความต้องการของคนเป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนได้ พัฒนาได้ ซึ่งก็เข้าหลักพระพุทธศาสนาอยู่นั่นเอง

โดยความหมายของการพัฒนาความต้องการแบบนี้ ในขั้นต่ำเมื่อมนุษย์เห็นแก่ตัวก็ขัดกับการเห็นแก่ผู้อื่น แต่พอพัฒนามา การเห็นแก่ผู้อื่นก็เป็นความเห็นแก่ตัวชนิดหนึ่ง เมื่อขยายออกไปอีก การเห็นแก่ตัวและเห็นแก่ผู้อื่นก็ไม่มีแล้ว แยกไม่ออกกลายเป็นอันเดียวกันไปหมด อันนี้เป็นวิธี

แก้ปัญหาแบบใช้ความเห็นแก่ตัวเป็นหลัก

อีกอย่างหนึ่ง (จะยกมาแค่ 2 ตัวอย่าง) ความเห็นแก่ตัวแม้แต่ภายในตัวเราเองที่จริงมี 2 แบบ คือความเห็นแก่ตัวที่เป็นตัวตนอย่างหนึ่ง ความเห็นแก่ตัวของชีวิตอย่างหนึ่ง หรืออาจจะพูดว่าความเห็นแก่ตัวของตัวตนอย่างหนึ่ง กับความเห็นแก่ตัวของชีวิตอย่างหนึ่ง สองอย่างนี้ไม่เหมือนกัน และในหลายกรณีก็ขัดกันด้วย เช่นหลายคนสับสนบุรี กินเหล้า กินอาหารอร่อยมีไขมันมาก เพื่อสนองความเห็นแก่ตัวของตัวตน เพราะตัวตนมันชอบอร่อย แต่ชีวิตมันไม่ชอบ เพราะสิ่งเสพติดและอาหารอร่อยที่ว่ามันมันบั่นทอนสุขภาพตลอดจนทำลายชีวิต ตอนนี้ความเห็นแก่ตัวของชีวิตถูกขัดแล้ว เพราะชีวิตจะอยู่ดีไม่ได้ด้วยบุรีนี้ ด้วยเหล้านี้ ด้วยอาหารไขมันมากนี้ที่ตัวตนมันชอบมาก พอเราสนองความเห็นแก่ตัวของตัวตน ก็ไปขัดกับความเห็นแก่ตัวของชีวิตของเรา หมายความว่าชีวิตของเราต้องการ อยู่ดีมีสุขภาพ มันไม่ต้องการอาหารที่มีไขมันมาก ไม่ต้องการบุรีเข้าไปทำลายตัวมันเอง ไม่ต้องการเหล้าเข้าไปทำลายสุขภาพ

พอทำให้คนเปลี่ยนความเห็นแก่ตัวจากการเห็นแก่ตัวของตัวตน ไปเป็นการเห็นแก่ตัวของชีวิต ก็ดีขึ้นทันที พอเรามีปัญญารู้ว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นโทษแก่ชีวิต ทั้ง ๆ ที่มันสนองความเห็นแก่ตัวของตัวตน เราก็เลิกไม่ทำมัน จะเห็นว่าความเห็นแก่ตัวของตัวตนนี้เป็นของหยาบที่มักจะทำให้เกิดความผิดพลาด

เมื่อทำให้คนมีความเข้าใจมากขึ้น เขาจะเห็นแก่ตัวของชีวิตของเขา ตอนนี้จะเรียกว่าเห็นแก่ตนหรือไม่เห็นแก่ตนก็ได้ เพราะมันไม่เป็นปัญหาแล้ว มันหมดภาวะของความเป็นการเห็นแก่ตนแล้ว และกลายเป็นภาวะหนึ่งเดียวหรือเป็นอันเดียวกัน ระหว่างความเห็นแก่ตัวกับความไม่เห็นแก่ตัวจนแยกไม่ออก อันนี้ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง

เมื่อทำมาถึงขั้นนี้มันก็คือการพัฒนามนุษย์นั่นเอง เขาจะเข้าสู่ระบบการพัฒนามนุษย์ไปเอง และเริ่มแต่จุดนี้แหละเขาจะเริ่มรู้จักความสุขแบบใหม่ที่เป็นอิสระ ที่ไม่ต้องขึ้นกับวัตถุมากนัก แต่ก่อนนี้ต้องสับสนหรืออย่างนั้น ต้องกินเหล้าอย่างนี้ ต้องกินอาหารมีไขมันมากที่ตนชอบ จึงจะมีความสุข แต่พอเห็นคุณค่าของชีวิต ก็สามารถมีความสุขได้โดยไม่ต้องกินสิ่งเหล่านั้น ต่อไปเขาจะพัฒนาเลยไปกว่านั้นอีก และจะสามารถมีความสุขที่ยิ่งกว่านั้นโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งเหล่านั้น

พูดไปพูดมาระบบการแก้ปัญหาด้วยความเห็นแก่ตัวที่เรียกว่า selfishness approach หรือ self-interest approach ก็เลยกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการพัฒนามนุษย์ไปเอง อันเดียวกัน ไม่ไปไหน ตกลงว่า เพียงแต่พูดเอาใจท่านที่ชอบระบบความเห็นแก่ตัวที่จริงเป็นระบบการพัฒนามนุษย์นั่นเอง เมื่อถึงจุดนี้ก็พอเห็นรูปเห็นร่างเห็นทิศเห็นทางของการพัฒนาขึ้นมาบ้าง แล้วเราก็พัฒนากันไป